

NEURÓZIST OKOZÓ KONFLIKTUSOK TIPOLOGIZÁLÁSI KÍSÉRLETE

DR. SZINETÁR ERNŐ

József Attila Kórház, Budapest

Előre kell bocsátanom, hogy neurózist természetesen nemcsak konfliktusok okozhatnak, hanem traumatikus élmények és azok feldolgozászavarai, krónikus szervi betegségek — sőt még alkati hajlandóságok is. Így a szélsőséges típusok szinte alkatukban hordják a különböző tünetesoportokban jelentkező neurózis formákat éppen úgy, mint bizonyos sajátos konfliktuskésztséget. De ugyanígy neurózist okozhatnak pozitív emóciókkal felruházott objektumvesztések, pl. személyvesztések halál, válás, szakítás, emigráció útján, vagy lényegesnek tartott testi tulajdonságok, képességek elvesztése útján.

Más esetben, a megnyúlt pubertás vagy klimax érzelmi labilitása, alkalmazkodásbeli ambivalenciái vagy esetleg általános retardatio personalis, vagy torz fejlődésű ösztöntörekvések stb. szerepelnek a neurózis kauzálgenetikájában. Leszögezhető, hogy nincs olyan neurózis forma, amit kizárólag specifikus konfliktusok idéznek elő, és igen sok neurózis keletkezik korántsem feltétlenül konfliktus alapján. Viszont konfliktussá válhat a társadalmi ember életének bármely emocionálisan terhelt jelensége, szituációja, élménye, ezért a konfliktusok lehetősége szinte megszámlálhatatlan. Ez az innumerabilitás rendkívül megnehezíti a neurózist okozó konfliktusok kutatását, megfigyelését és szerepének megítélését, s ezzel együtt nehezíti a konfliktus által okozott neurózisok pszichoterápiáját is. Ezért is látszik sürgősen szükségesnek a neurózist okozó konfliktusok tipologizálása, hogy így számba vehetők, könnyebben észlelhetők, vizsgálhatók és kezelhetők legyenek, és egyben a prevenció számára is könnyebb áttekintést nyújtsanak.

Mindenesetre válaszoljuk meg előbb azt, hogy mi is a konfliktus lényege? Mi is az, ami *minden konfliktusnak sajátja*, mi az, ami a konfliktusokban közös vonás? Közös minden konfliktusban: két vagy több ellentétes erő jelenléte, egymással való konkrét összeütközése. (A latin conffigere is harcot, összeütközést jelent.) Ennek a két vagy több ellentétes erőnek, törekvésnek, szándéknak, akaratnak, érzelemnek, váagnak, hajlamnak, nézetnek, világszem-

léletnek, célkitűzésnek, módszernek pusztán jelenléte a bipólus közötti feszültséget tartja fenn csupán, de még nem konfliktus, hanem csak konfliktuskészség, így pl. különösen a függetlenség és odatartozás törekvése, az énesség és az odaadás, az alkotó, cselekvő kedv és a visszavonuló hajlam ellentétes tendenciái, bipoláris ellentétei általános emberi konfliktuskészséget tartanak fenn. Az ellentétes erők jelenléte még nem konfliktus, de konfliktussá válhat, és csak akkor válnak konfliktussá, ha megvalósulási törekvésük közben konkrétan összeütköznek. Mivel pszichológiai értelemben a verbalizáció is cselekvés, ezért az ellentétes erők összeütközése nemcsak tettekben, hanem szavakban, sőt belső beszédben, tehát a gondolkodás egy sajátos formájában is manifesztálódhat. Hogy azután ez a konfliktusélmény hogyan, miképpen vezet szimptomákhoz, illetve neurozishoz, vagy éppen ellenkezőleg szimptomák, illetve neurozisz nélküli, a pszichében szabadon keringő konfliktuskészség marad-e csupán: arra további vizsgálódás adhat választ. Mindenesetre a vizsgálatok előzménye is csak az lehet, ha a gyakorlati kutatás céljából — mintegy munkahipotézisként — a konfliktusokat néhány főbb jellemvonásuk alapján tipologizáljuk. Egyébként ilyen par excellence human konfliktustípus kutatás ebből a specifikus aspektusból sehol nem folyik, hanem világszerte csupán másodlagosan merül fel, mintegy a pszichoterápiás módszerek kutatásának melléktermékeként, vagy neurozisos keletkezésének általános kutatása kapcsán merül fel mintegy mellékesen, szekunder módon. Ez alól PAVLOV és iskolája kutatásai sem kivételek, miután a specifikusan emberi neurozist előidéző speciálisan emberi pszichés konfliktustartalmak feltárásával még egyelőre adósaink maradtak.

Alapészlelés, hogy maga a konfliktus nem egyszerűen a két vagy több ellentétes erő között folyik le, hanem az élményszinten jelentkezik, élménytörténetben zajlik le, tehát a *konfliktus színtere maga az én*. Ezért tipologizálásuk is csak a legfontosabb éntevékenységek számbavételével, sőt az éntevékenységek és a társadalom követelményeinek, elvárásainak egyidejű szemmel tartásával történhet meg.

Miután az is alapészlelés, hogy a külső tényezők is belső feltételeken át jutnak érvényre, valósulnak meg vagy módosulnak, tehát mindenképpen az én erőterén áthaladva manifesztálódnak, ezért jelen esetben a konfliktusok is csak a belső erőket és a külvilágot egyidejűleg reprezentáló énen át és annak viszonyait ismerve tipizálhatók. Lényeges azt is kiemelni, hogy a külvilág ellentmondásai is áttevéődnek az ember belső akarat, emocionális, tudatos, sőt kevésbé tudatos automatikus viselkedés-

módokat mozgató pszichés erőterébe. Így ezek az interiorizált ellentmondások már önmagukban is konfliktuskészséget tartanak fenn. Persze ezek az interiorizált ellentmondások a pszichés erőterben transzformálódhatnak is, feldolgozást nyerhetnek, harmonikus pozíciót foglalhatnak el az ében, főleg abban az esetben, ha az egyén énjének integráló képessége csiszolt, feszültségelviselő képessége fejlett, ha tehát az én elég erős a pszichés homeosztázis biztosításához, ha eléggé megnevelt az adekvát és helyes alkalmazkodáshoz, és eléggé sokoldalú és érett ahhoz, hogy a külvilágban változást tudjon létrehozni, azaz a szükséges cselekvéseket végre tudja hajtani (beleértve természetesen a munkavégzést is). Mielőtt azonban az általam kategorizált konfliktus típusokat ismertetném, fel kell hívnom a figyelmet a *konfliktusok lehetséges kétirányú funkciójára*. Tévedés lenne a konfliktusokat csak negatív effektust, pl. neurózist okozó jelenségként tekinteni. Ugyanis — ezt egyébként mindnyájan tudjuk — bizonyos alapegészség — énerő — mellett a konfliktus nem vezet feltétlenül szimptomákhoz, neurózishoz, pszichózishoz vagy kriminózishoz, hanem új erőfeszítéseket, latens képességeket, tartalék energiákat mozgósítva új magatartásmódokat, új cselekvésrendszert, új karaktervonásokat, új és jobb feldolgozásmódokat, elintézés módokat, reagálómódokat fejleszt ki és ilyenkor pozitív értékű énerősödés, éngazdagodás jön létre. Ilyenkor nem regresszió, hanem személyiségprogresszió, személyiségérlelődés fejlődik ki.

Igen sok ún. kemény ember, ún. viharezzett, konfliktusállóképes, nagy szellemi vagy fizikai erőfeszítésekre képes ember éppen konfliktusok által, azok átélése és feldolgozása útján lett azzá, ami: erős, kitartó, állóképes, rugalmas emberré. Persze mi pszichiáterek az utóbbiakkal ritkábban találkozunk, de feltétlenül gondolnunk kell arra, hogy valamely konfliktusnak lehet patogenetikus, legalábbis patoplasztikus funkciója, de lehet — és ennek hangsúlyozását szorgalmazom — én-erősítő, én-gazdagító, éntágító funkciója is. Ilyen esetben a konfliktusban szereplő ambivalencia, ambitendencia, agresszió, feszültség, szenzibilitás stb. nem fixálódik, hanem feloldódva elhatározásra, döntésre készítő pszichés energiát jelent az egyénnek. Ekkor igen sok esetben a konfliktus magasabb rendű erőfeszítésekre készítet, vagy olyan erőfeszítésekre stimulál, melyek alkalmasabbá teszik az egyént a legközelebbi konfliktus tünetmentes elhárítására, vagy éppen pozitív eredménnyel való legyőzésére.

Az alábbiakban következő tipologizálási kísérlet persze igen sok pontatlanságot tartalmaz, hiszen a típus általában távol áll az egyedi egzakttól. Ezért a tipologizálás folyamán gondonlunk kell az elvégzett absztrakciók pontatlanságára.

A magam részéről empirikus úton, tapasztalati alapon végeztem a konfliktusok tipologizálását, melyet a következőkben erősen absztrahálva és rövidítve ismertetek.

Konfliktus típusok

A) Konfliktus az Én és a Peristásis között (én és ő k)

(A konfliktus nem elsődlegesen, nem dominánsan interperszonális jellegű, hanem az egyén ilyenkor valamely szűkebb vagy tágabb kollektívával kerül szembe, annak általános életszemléletével, erkölcsi követelményeivel, ideáljaival, cselekvési törekvéseivel, gazdasági, erkölcsi, politikai vagy más célkitűzéseivel.)

1. Konfliktus az *én és a közvetlen peristásis* között, amikor az egyén a család, a munkahely, a lakótelep, az iskola, a testület stb. szokásaival, fegyelmével, feladataival, módszereivel, törvényeivel, normáival kerül szembe.

2. Konfliktus az *én és a szélesebb peristásis* között, amikor az egyén az adott kultúrkör, társadalmi osztály, társadalmi réteg szokásaival, ünnepeivel, gyászai, rítusaival, vallással, együttélési íratlan törvényeivel, társadalmi törvényekkel, társadalmi normákkal, politikai célokkal kerül szembe.

3. Konfliktus az *én és a tágabb peristásis* között, amikor az egyén a (kontinens) faj (színes, fehér stb.), a nemzet, a kollektív társadalmi rendszer (szocialista-kapitalista) stb. ideológiájával, etikájával, tradícióival, harcaival, törekvéseivel, termelési rendjével, módszereivel kerül szembe.

4. Konfliktus az *én és az általános emberi peristásis* között, amikor az egyén az egyetemes emberi és ma minden kultúrkörben, ma minden társadalmi rendszerben elvetett, elítélt tendenciát realizál, (pl. incestus, rablógyilkosság, kannibalizmus, sodomia stb.)

B) Konfliktus az Én és a Másik között (én és te)

(A konfliktus jellege elsődlegesen, dominánsan interperszonális.)

1. A konfliktus jellege lehet: intellektuális, ideológiai, tudományos nézetkülönbségek.

2. Dominánsan emocionális: számtalan változat és kombináció lehetséges mind a családon, házasságon belüli, illetve kívüli személyek, továbbá munkahelyen belüli személyek között stb.

3. Lehet, hogy a konfliktus nascens vagy áttételes tartalma, formája változik, de a másik személy, a konfliktus *objektuma állandó*. (Konfliktusok mindig pl. az anyával vagy mindig a főnökkel stb.)

4. Lehet a konfliktus tartalmi formája állandó, de a másik személy, az *objektum változik*. (Ugyanazon paranoid projekciók a legkülönbözőbb személyek felé.)

5. Lehet, hogy a konfliktus is és a konfliktus objektuma is változik — periodikus vagy permanens jelleggel. (Querulátoros.)

C) Konfliktus az Én és Én között (intrapszichikus konfliktus)

Vágy—morál, (intellektus—képesség) idegrendszeri alaptípus, temperamentum—felelősség, kötelességtudás stb. személyiségösszetevők, személyiségtartalmak konfliktus kombinációi, endopszichikus összeütközéseinek kombinációi.

1. Endopszichés konfliktus vágy és morál között *tartósan*.

2. Ösztönaberráció és etikai instanciák között leginkább *paroxizmálisan*.

3. Vágy és ellenirányú vágy között (bipolaritás) leginkább *aktuálisan*.

4. Óhaj, kívánság és képesség között leginkább egész *életkorszakokon át tartó*.

5. Ellenirányú tendenciák között (ambivalencia), pl. elszakadási, összetartozási tendenciák, leginkább *krónikusan*.

6. Morál és morál között (kettős erkölcs, pl. vallásos-marxista).

7. Készség és teljesítőképeség között (tehetséges, de tehetetlen, cselekvőképtelen), leginkább *állandó jellegűen*.

8. Inkongruencia a vágy, óhaj, kívánság és felkészültség között.

9. Alkalm—lehetőség és az elhárító racionális, szociális intellektus közötti feszültség (rendszeres alkalom, lehetőség bűnözésre és ennek rendszeres elhárítása, pszichés exhaustio, adóssággal küzdő pénztáros stb.).

10. Feszült ellenállás az idegrendszeri alaptípus, temperamentum és feladattípus, kötelesség- és a végzendő munkatípus között (kolerikus repülőtiszt, szangvinikus ítélobíró, flegmatikus karmester stb. mint szélsőséges példák).

11. Ellentét a jelzőrendszer dominancia és feladattípus, illetve teljesítőképeség között (eidetikus filozófus, absztraháló színész).

12. Konfliktus vágy, óhaj, kívánság és gyógyíthatatlan krónikus testi bántalom okozta lehetetlenülés között (testi hibák, süketnéma, púpos, elhízott, dadogó, színvak stb.).

13. Konfliktus az egzisztenciális törekvések és hipobuliás mechanizmusok uralma között stb., stb.

A legfőbb három konfliktustípus tehát: 1. Perisztatikus, 2. interperszonális és 3. endopszichikus.

A konfliktuskészség alapja legalább két ellentétes erő jelenléte. A bipolaritás feszültségét konfliktussá realizálja az ebből fakadó ambivalencia gondolati, beszédbeli, cselekvésbeli manifesztációja és konkrét összeütközése.

Valamely konfliktus tehát lehet: 1. gondolati, érzelmi, introverzív, endopszichikus történés; 2. vagy beszéd, írás, illetve cselekvésbeli, extroverzív pszichikus történés, *tehát mindenképpen cselekvés vagy cselekvés jellegű élmény.*

ОПЫТ ТИПОЛОГИЗАЦИИ КОНФЛИКТОВ, ВЫЗЫВАЮЩИХ НЕЙРОЗ

ЭРНЁ СИНЕТАР

A TYPOLOGICAL APPROACH OF CONFLICTS CAUSING NEUROSIS

ERNŐ SZINETÁR